

Онiщенко Н.В., канд. психол. наук, старший
науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
екстремальної та кризової психології
Національного університету цивільного
захисту України

ПІРАТСТВО ТА ТЕРОРИЗМ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ФОРМ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО ПОХОДЖЕННЯ В АСПЕКТІ ВИКОРИСТОВУВАНИХ МЕТОДІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

Анотація. Стаття присвячена порівняльному аналізу основних методів психологічного впливу терористів та піратів на заручників та полонених. Розглядаються основні специфічні особливості піратства та тероризму, надається загальна характеристика поведінки терористів та піратів по відношенню до своїх жертв.

Ключові слова: тероризм, піратство, заручник, полонений, методи впливу.

Аннотация. Статья посвящена сравнительному анализу основных методов психологического воздействия террористов и пиратов на заложников и пленных. Рассматриваются основные специфические особенности пиратства и терроризма, приводится общая характеристика поведения террористов и пиратов по отношению к своим жертвам.

Ключевые слова: терроризм, пиратство, заложник, пленник, методы воздействия.

Summary. The article is devoted to a comparative analysis of the major methods of psychological influence of terrorists and pirates for the hostages and prisoners. The main specific features of piracy and terrorism is a general description of the behavior of terrorists and pirates against their victims.

Keywords: terrorism, piracy, hostage, prisoner, methods of exposure.

Постановка проблеми. Початок 21 сторіччя став часом, коли з новою силою проявило себе таке явище як піратство, яке, нажаль, напряду торкнулось і України. Сьогодні існує досить багато думок щодо ідентичності таких явищ як тероризм та піратство. Протиправні дії сучасних піратів все частіше називають тероризмом на морі, а захоплення суден та членів їх екіпажу до полону – терористичними атаками.

Тероризм та піратство вважаються надзвичайними ситуаціями соціального походження. Але незважаючи на майже однакову етіологію ці два явища мають специфічні особливості.

Ще зовсім недавно поняття «захват заручників» не існувало. Захоплення заручників розглядалось як різновид міжнародного тероризму поряд з піратством. Але сьогодні, коли терористичні атаки набувають все більшого розповсюдження, коли цілі та мотиви терористів демонструються при кожній можливості, дане явище «отримало» свою нішу в структурі терористичних явищ.

Цілі тероризму характеризуються тими результатами, на досягнення яких спрямована діяльність терористичних організацій. Вони значною мірою визначають вибір об'єктів терористичних акцій, а також методів і засобів їх здійснення. Залежно від суб'єкта тероризму і спрямованості його діяльності можуть бути виділені внутрішньополітичні і зовнішньополітичні цілі.

Піратський полон можна представити як особливий вид протиправної діяльності, головною метою якого є досягнення через залякування інших людей особистого збагачення представників сучасних флібустьєрів. Наявність такої мети не скасовує безлічі різних суб'єктивних цілей, якими керуються окремі ватажки піратських формувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній психологічній науці проблемами терористичної діяльності та її наслідками займалась досить велика кількість вчених, найбільш помітними з яких стали роботи Л. М. Дробижевої, Ф.М. Іл'ясова, М.Я. Лепешкіна, Д. В. Ольшанського та інших [8; 10; 13; 14].

Проблемами діяльності піратів, а також питаннями підготовки моряків до протидії озброєним нападам переймалися такі вчені як П.Д. Біленчук, М.О. Будаков, О.П. Двинін, Є.М. Псядло, І.В. Сафін, В.Б. Терновський, Л.М. Шафран [1; 5; 7; 20; 15; 18]. При цьому можна сказати, що єдиною з зазначених проблем, яка б розглядалась вченими в межах психологічної науки, стало питання психофізіологічного відбору фахівців до роботи на суднах [20]. Аспекти ж вивчення психологічної складової наслідків діяльності піратських угруповань до сьогодні розглянуті не були.

Метою статі є виявлення особливостей поведінки піратів та терористів шляхом аналізу використовуваних ними методів психологічного впливу на полонених та заручників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як вже відмічалось, на сучасному етапі розвитку суспільства існує декілька різних точок зору на піратську та терористичну діяльність. Деякі науковці вважають піратство різновидом тероризму. Ми дотримуємось іншої точки зору, згідно з якою піратство та тероризм на морі є окремими феноменами. Історично тероризм з'явився значно пізніше піратства, яке виникло та набуло свого розвитку майже одночасно із зародженням торговельного флоту [3-5].

Зауважимо, що крім зазначених, між тероризмом та піратством існують певні важливі розбіжності. Тероризм визначається як ідеологія насильства і практика впливу на суспільну свідомість, на прийняття рішень органами державної влади, органами місцевого самоврядування або міжнародними організаціями, пов'язані з залякуванням населення і / або іншими формами протиправних насильницьких дій [10]. Терористи здебільшого прагнуть викликати ситуацію хаосу у політичних, економічних структурах суспільства, спровокувати стан страху в масовій свідомості. Дії терористів спрямовані на те, щоб створити паніку в суспільстві, дезорієнтувати і дезорганізувати роботу державних органів.

Діяльність піратських угруповань спрямована, перш за все, на отримання вигоди та матеріального збагачення. Пірати діють здебільшого у своїх власних інтересах та не беруть до уваги певні державні інтереси.

Як вже зазначалось, тероризм та піратство можна віднести до надзвичайних ситуацій соціального походження. З метою виявлення не тільки особливостей негативних наслідків дії цих злочинних угруповань, а і з метою розведення цих двох понять, у статті піднято питання аналізу прийомів та методів психологічного впливу, які використовують пірати та терористи для придушення волі та свідомості своїх полонених та заручників. Зауважимо, що в обох випадках злочинці при взаємодії з заручниками та полоненими намагаються демонструвати свою владу та перевагу, прагнуть залякати та підкорити полонених. Взаємодія терористів та піратів з захопленими у заручники (у полон) є досить складним соціально-психологічним явищем [9]. І заручники терористів, і полонені піратів – це люди, яка знаходяться під владою злочинців.

Розглянемо та порівняємо основні методи, які використовують і пірати, і терористи для придушення волі полоненого або заручника.

1. Залякування через демонстрацію своєї сили з використанням зброї

Серед найпоширеніших засобів впливу у терористів в даному аспекті можна відмітити *постійну загрозу вибухом*. Цей метод впливу часто застосовується при захопленні заручників у літаках, будівлях, на суднах і т.д. Закладання вибухівки у споруди та будівлі, демонстрація вибухових пристроїв заручникам. Постійна демонстрація дистанційних пристроїв виклику вибуху. Підривання гранат, встановлення мін та «розтяжок». Повідомлення владі та заручникам про замінування. Кидання фальшивих гранат. Пірати такий метод впливу не застосовують.

Окремо відзначимо такий метод впливу як *постійні погрози зброєю*. Терористи та пірати використовують цей метод при захопленні у заручники (полон) та для контролю над захопленими. Проявляється у постійному триманні зброї на видному місці, знятому запобіжнику, пересмикуванні затвору, взятті під приціл заручників. Встановлення кулеметів у певних місцях. Іноді для залякування застосовується холодна зброя.

Крім цього майже постійно як терористи, так і пірати здійснюють *постріли зі зброї*. Терористи часто застосовують постріли у стелю, стіни. Імітують розстріли біля стіни, стріляють холостими набоями, роблять постріли з гранатомету. Пірати періодично застосовують постріли у стелю, стіни, з метою залякування екіпажу. Постріли під час розмови членів екіпажу з рідними або судовласником. Імітують страту членів екіпажу біля краю борту судна для прискорення переговорів про викуп. Дуже рідко зустрічаються постріли з гранатомету.

У деяких випадках терористи *вбивають заручників*. Вони здійснюють це перед іншими заручниками, перед телекамерами з метою залякування та підштовхування до виконання своїх вимог. Також вони можуть стріляти у заручників при спробі втечі або невиконанні заручниками їх вимог.

Пірати дуже рідко вбивають своїх заручників. Такі випадки сталися всього декілька разів. Зокрема під час втечі або реальної загрози штурму з борту військового корабля. Також був випадок, коли пірати мстилися за своїх вбитих колег. Проте піратам просто не вигідно страчувати своїх заручників. Адже, за неписаним «піратським кодексом», життя одного заручника коштує 100 тис. доларів викупу. Тобто кожен вбитий заручник зменшує суму викупу на 100 тис. доларів. Також при захопленні судна пірати стріляють у всі боки з метою залякування екіпажу та зламу опору при атаці. В одному випадку застосовувався гранатомет.

Крім цього терористами досить часто використовується такий метод впливу як *розміщення серед заручників осіб, обвішаних вибухівкою* («шахідів»). Застосовується при захопленні великих приміщень з метою кращого контролю заручників та їх додаткового залякування. Піратами цей метод не використовується.

Іноді терористи *катують* своїх заручників з метою продемонструвати іншим їхні серйозні наміри та залякування. Також, з їхньої точки зору, залякування підштовхує владу до більш активних дій. Іноді трапляється доведення заручників до смерті або каліцтва.

В деяких випадках пірати катують моряків, з метою пожвавлення виплати викупу за судно. Також це демонструє судовласнику та владі загрозу життю моряків. Пірати використовують і протягування моряків під кілем, і таскання на мотузці за човном тощо. Проте здебільшого без летальних наслідків та серйозної шкоди для здоров'я.

2. Психологічні методи посилення занепокоєння з метою доведення окремих осіб до істеричного стану

У деяких випадках терористи *«сортують» заручників* за різноманітними ознаками (національною, віковою, статевою тощо). Пари та сім'ї, які потрапили у заручники разом, розбиваються, внаслідок чого люди не бачать своїх близьких. Пірати також майже завжди «сортують» членів екіпажу за національною ознакою, іноді за статусом на судні і т.д. До деяких членів екіпажу пірати ставляться дещо м'якше (особливо до мусульман), до інших – гірше. Це дозволяє ослабити опір екіпажу піратам та допомагає легше контролювати заручників.

Поряд з цим серед методів впливу зустрічається *депривація сну та дезорієнтація у часі*. Використовується деякими терористами з метою послаблення опору заручників, дезорієнтації та фізичного і морального виснаження. Також це сприяє зниженню уваги заручників та їхній дезорієнтації у просторі та часі. Цілеспрямовано пірати іноді використовують депривацію сну. Це робиться з метою підштовхування членів екіпажу до перемовин з судовласником та рідними. Дезорієнтацію у часі пірати не використовують, а якщо й відбирають годинники, то з метою наживи. Якщо ж судовласник дає свою попередню згоду на виплату викупу, пірати перестають перешкоджати сну моряків.

Поряд з цим терористи *використовують дітей* для досягнення своєї мети. Терористи можуть відпускати дітей одразу або вже після перемовин. Іноді вони навпаки, шантажують дітьми заради досягнення своєї мети. Вплив на дітей також пригнічує інших заручників.

Терористи іноді відпускають частину заручників (жінок, дітей, людей похилого віку і т.д.). Іноді вони використовують такий хід: *обіцяють відпустити певну частину заручників*, навіть говорять кого, а потім не відпускають. Це дуже сильно діє на заручників, котрим щойно дали надію й одразу ж відібрали її. Відпускання частини заручників дозволяє дати зрозуміти владним структурам «добрі» наміри терористів. Пірати обіцяють відпустити всіх заручників лише після сплати викупу. Навіть капітан судна «Фаїна» помер у полоні через відмову піратів відпустити його для лікування. Хоча на судні «Бліда» пірати відпустили двох членів екіпажу (один з них був хворим). Це дало зрозуміти судовласнику, що пірати ведуть «чесну гру».

Терористи з метою залякування та пригнічення полонених *ведуть себе відверто агресивно, ворожо, зневажливо*. Така поведінка викликає у людей страх та занепокоєння. Вона підштовхує до підкори та потурання. Пірати також ведуть себе агресивно та ворожо по відношенню до членів екіпажу. Причиною цього можуть слугувати не лише злочинні мотиви. Це також може бути расова неприязнь та суспільна несправедливість. Також така поведінка застосовується з метою залякування екіпажу.

І пірати, і терористи *здебільшого демонструють свою перевагу* над полоненими та заручниками. Вони різко висловлюються в їхній бік, б'ють, знущаються тощо. Це робиться з метою підкреслення своїх намірів та підкорення заручників власній волі.

Терористи можуть часто застосовувати *позбавлення нормального харчування та питної води*. Вони це роблять з метою послаблення заручників та зниження їхнього спротиву. Також це дає зрозуміти владним структурам, що час на роздуми обмежений. Це може проявлятися навіть у відбиранні наявних у заручників запасів їжі та води. Пірати навпаки, самі годують полонених моряків, після того як закінчаться запаси на судні. Хоч піратська їжа є не дуже смачною та бідною, проте саме вона не дає морякам вмерти з голоду. Їжа здебільшого є дуже одноманітною. Все це робиться піратами для того, щоб моряки скаржилися близьким на жахливі умови утримання. Питну воду пірати також привозили та давали морякам.

Обмеження можливостей справляти природні потреби використовується терористами задля приниження заручників та кращого контролю над ними (адже під час походу до туалету можлива втеча). Це ставить заручників у безвихідне положення та робить дуже залежними від злочинців; також цей факт створює дискомфорт у заручників при спілкуванні одне з одним. Терористи також забороняють заручникам, як правило, курити та задовольняти інші звички. Пірати також обмежують можливість нормально справляти природні потреби та дотримуватись правил особистої гігієни. Це викликано перш за все особливостями життя на судні та умовами утримання на ньому. Цілеспрямованими діями піратів це важко назвати.

З метою посилення контролю над захопленими терористи *обмежують пересування заручників* з місця на місце. Терористи використовують цей метод впливу з метою їх легшого контролю. Це призводить до дискомфортних відчуттів у заручників (набряки, судоми тощо), а також до зниження рівня супротиву терористам та погіршення самопочуття і настрою у заручників.

Пірати, знаходячись на судні, у більшості випадків також обмежують свободу пересування моряків. Це робиться з метою запобігання втечі та кращого контролю за екіпажем. Самі умови життя на судні пов'язані з обмеженим та замкненим простором. Моряки дещо легше, ніж звичайні люди, переносять обмеження простору. Проте і вони страждають від набряків та інших проявів гіподинамії. Це призводить до зниження настрою та зменшення ступеню супротиву піратам.

3. Повна інформаційна ізоляція та дезінформація заручників

Терористи відбирають мобільні телефони у заручників з метою *обмеження* їхнього спілкування, відсутності змоги інформувати владу про ситуацію, дії терористів та їхні сили й засоби. Також заручникам не дають дивитися телевізор та слухати радіо, з тим щоб заручники *не мали змоги отримувати достовірну інформацію* про те, що дійсно робиться задля їхнього визволення. Це веде до посилення відчуття тривоги, розпачу, зневіри та безвихіддя.

Пірати відбирають мобільні телефони у моряків за принципом: «подобається – собі, не подобається – у воду». Це також робиться для того, щоб моряки не змогли розповісти про стан на судні та втрутитися у хід переговорів. Тобто переговори повинні проходити так, як це потрібно піратам. Також морякам не дають дивитися телевізор та слухати радіо, з метою запобігання бунту серед моряків та уникнення несподіванок. Це призводить до підвищення тривожності моряків, апатії, байдужості та відчуття самотності рештою світу.

Злочинцями використовуються голосові *повідомлення з фальшивою інформацією* або залякуваннями, транслюються національні мотиви. Терористи повідомляють заручникам недостовірну інформацію з метою підкори їхньої волі, залякування. Це викликає у заручників занепокоєння, занепад духу, втрату віри у порятунок. Трансляція національних мотивів викликає почуття домінування терористів, підкреслює їхні націоналістичні наміри. Це ніби «деморалізує» заручників та дає їм зрозуміти, що вони ненависні терористам за національною ознакою. Пірати здебільшого не транслюють національні мотиви на судні. Дезінформацію проводять зазвичай ватажки піратських банд. Це робиться з метою проведення переговорів у необхідному для піратів руслі. Фальшива інформація викликає у моряків занепокоєння, підвищення тривоги і т.д. Проте цей метод має меншу актуальність та силу впливу, ніж у випадку застосування терористами.

Поряд з цим злочинці змушують захоплених у заручники (полон) робити *дзвінки своїм рідним*. Терористи змушують заручників дзвонити своїм рідним з метою підсилення паніки й стану занепокоєння у рідних та близьких заручників. Збільшення суспільного тиску на владу та силові структури призводить до більш активного ведення перемовин з терористами. Також це погіршує настрій серед заручників, адже вони починають переживати за стан своїх близьких. Пірати періодично змушують полонених моряків телефонувати своїм близьким та рідним. Це робиться з метою підсилення тиску на владу та судовласника з боку родичів моряків. Також це дає можливість зрозуміти, що моряки живі та пірати все ще чекають викупу. Пірати можуть стріляти під час розмови з метою підсилення ефекту. Після розмов із близькими у моряків виникає занепокоєння з приводу того, що вони будуть дуже хвилюватися за їх долю.

Таким чином, проаналізувавши методи впливу на заручників та полонених та особливості піратського та терористичного полону, можна зробити наступні **висновки**:

- пірати використовують більшість методів впливу, притаманних терористам. Проте майже всі методи, що використовуються і терористами, і піратами, мають свої розбіжності. Здебільшого пірати використовують методи терористів у «спрощеному вигляді»;
- погана організованість та освіченість піратів не дозволяє використовувати методи впливу терористів у повному обсязі та з достатньою ефективністю;
- пірати та терористи переслідують різні цілі. Пірати діють заради наживи, терористи, здебільшого, з націоналістичних або політичних мотивів;
- частину методів впливу терористів пірати використовують навіть не усвідомлюючи цього. Просто так складаються обставини.

Література:

1. **Биленчук, П. Д.** Транснациональная преступность: состояние и трансформация: Учебное пособие / Биленчук П.Д., Еркенов С.Е., Кофанов А.В. – К.: Атика, 1999. – 272 с.

2. **Бодалев, А. А.** О человеке в экстремальной ситуации (эмоциональная и интеллектуальная составляющая отношения в выборе поведения) / А.А. Бодалев // Мир психологии. – 2002. – № 4 (32). – С. 127-134.
3. Борьба с пиратством ИноСМИ сообщают // Морской информационный бюллетень. – № 2. – Одесса: ФМПСУ, 2009. – С. 19.
4. Борьба с пиратством: новейшие данные // Морской. – 2011. – № 17-18. – Одесса: ЧППОМ. – С. 36-37.
5. **Будаков, М. О.** Морское пиратство: что делать мировому сообществу и Украине? / М.О. Будаков // Морской информационный бюллетень. – № 1. – Одесса: ФМПСУ, 2011. – С. 20-21.
6. **Войтенко, М.** Вызов морскому сообществу / М. Войтенко // Морской флот. – № 1. – Москва: Марин-Пресс, 2009. – С. 53-57.
7. **Двинин, О.** Опасные фазы пиратского плена / [О. Двинин, М. Григор'ев, М. Наконечный, В. Никольский] // Морской флот. – №3-4. – Москва: Марин-Пресс, 2009. – С. 41-43.
8. **Дробижева, Л. М.** Политический экстремизм и терроризм: социальные корни проблемы. / Л.М. Дробижева, Э.А. Паин // Век толерантности: научно-публицистический вестник. – №5. – М.: МГУ, 2003. – С. 26.
9. **Журавель, В.П.** О терроризме, террорологии и антитеррористической деятельности : энцикл. слов. / В.П. Журавель, В.Г. Шевченко; Акад. проблем безопасности, обороны и правопорядка. – М. : Том, 2007. – 487 с.
10. **Ильясов, Ф. Н.** Терроризм – от социальных оснований до поведения жертв / Ф.Н. Ильясов // Социологические исследования. – № 6. – М.: РАН, 2007. – С. 78–86.
11. **Исаков, А.И.** Терроризм и вооруженная борьба / А.И. Исаков // Обозреватель. – 2009. - №8. – С. 18-25.
12. **Ивченко, В.** «Пиратский бизнес» обрастает связями / В. Ивченко // Морской информационный бюллетень. – № 2. – Одесса: ФМПСУ, 2009. – С. 16-17.
13. **Лепешкин, Н. Я.** Психологические основы терроризма и антитеррористической деятельности в современных условиях: учебно-методическое пособие / Н.Я. Лепешкин, В.Г. Василин, А.И. Обирин, В.Е. Талынев; под ред. проф. И.Ф. Ярулина. – Хабаровск: Хабаровский пограничный институт Федеральной службы безопасности Российской Федерации, 2008. – 348 с.
14. **Ольшанский, Д. В.** Психология терроризма / Д.В. Ольшанский. – СПб.: Питер, 2002. – 288 с.
15. **Сафин, И. В.** Современные превентивные методы по защите морских судов от нападения и захвата пиратами / И.В. Сафин // Судовождение: Сб. научн. трудов / ОНМА Вып. 17. – Одесса: «ИздатИнформ», 2009. – С. 164–173.
16. **Солодовников, С.А.** Терроризм и организованная преступность : монография / С.А. Солодовников ; Фонд содействия правоохран. органам "Закон и право". – М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2008. – 172 с.
17. **Соснин, В.А.** Психология современного терроризма / В.А. Соснин. – М. : Форум, 2010. – 159 с.
18. **Терновский, В. Б.** Из опыта подготовки моряков по вопросам противодействия вооруженным нападениям на суда и предотвращение пиратских нападений / Терновский В.Б. // Морська освіта. – 2011. – №1-2. – С. 24-27.
19. **Шарапов, В. В.** Педагогические аспекты психофизиологической подготовленности «подфлажного моряка» (гражданина Украины) к противодействию пиратам / Шарапов В.В. // Морское обозрение. – 2010. – №1. – С.16-17.
20. **Шафран, Л. М.** Теория и практика профессионального психофизиологического отбора моряков. / Л.М. Шафран, Є.М Псядло. – О.: Фенікс, 2008. – 292 с.

Відомості про автора

Прізвище, ім'я, по батькові – Оніщенко Наталія Вікторівна

Місце роботи – Національний університет цивільного захисту України

Науковий ступінь – кандидат психологічних наук

Наукове звання – старший науковий співробітник

Посада – провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології

Адреса ВНЗ – м.Харків, вул. Чернишевська, 94.

Номер, серія паспорта та коли й ким виданий – ММ 362526 Фрунзенським РВ ХМУ
УМВС України в Харківській області 01 жовтня 1999 р.

Контактні телефони:

Мобільний – 095-139-62-64

Робочий – (057) – 700-56-82

E-mail – n-onischenko@ukr.net